

Hetés Tibor:

Stromfeld Aurél

Kevés hőse van a magyar történelemnek, akit olyan egyértelmű utókor-i tisztelet övez, mint Stromfeld Aurélt. Noha ennek oka eddig is közismert volt, *Hetés Tibor* nemrégiben megjelent monográfiájában Stromfeld alakja a tudottnál árnyaltabb emberi nagyságában és teljességében bontakozik ki az olvasó előtt.

Életútjának legfontosabb szakaszait öt fejezetre bontva tárja elénk a történész. Ezek címei, a Stromfeld írásából választott idézetek pusztán felsorolásként is felvázolják e rendkívüli jellem életútját: Az egyén egy magasabb cél, a „köz” részére született...; Por és hamu lett a hadsereg, amelynek évtizedeken át tagja voltam...; Érzem, hogy a romok helyébe egy új épület emelkedik...; Kössünk szövetséget az egész világ proletariátusával az ország érdekében...; Az ellenforradalmi diktatúra megbuktatása... létérdeke az országnak...'

Noha elhagytuk a könyvben a fejezet-címek mögött szereplő évszámokat, nyilvánvaló, hogy ezek az események a magyar történelem legviharosabb, nemzeti létformáló esztendeihez kapcsolódnak. S aki leírta ezeket a gondolatokat, életével híven illusztrálja ezen évtizedek sors- és személyiségalakító erejét.

Stromfeld Aurél jómódú, „középosztálybeli” család gyermekeként átélte a gontalanság, majd a nélkülözés éveit. Elhivatottsága, kitartása bejuttatta őt a monarchia tisztképző intézetébe, a Ludovika Akadémiára. Páratlan katonai tehetsége révén — letöltve és betöltve a szükséges szolgálati időket és beosztásokat — magas szintű katonai kiképzésben részesült. Az első világháború során a szerbiai, a kárpáti, majd az olasz fronton harcolt jelentős beosztásban. E háborúban kezdődött Stromfeld világnézetének változása. A mindennapos öldöklésben, a zűrzavarban, a fejetlenségben egyre világosabban tártult fel előtte, hogy a monarchia pusztulása elkerülhetetlen, a milliokat pusztító imperialista háború céltalan.

Az olvasóra — aki a haseki ábrázolás abszurditásán keresztül ismerte meg a k.u.k. hadsereget, s annak tehetségtelen vezetőit — meglepelésként hatnak Stromfeld naplójegyzetei, amelyekből világosan kiderül, mikor, hogyan látta meg ennek a világharcnak a reménytelenségét. Nem beszélve arról, hogy egyike volt azon kevés tiszteknek, akik a rájuk bízott emberek védelmét tartották egyik fő feladatuknak. (Neki köszönhetjük például a XXVI. hadtest sok tízezer katonája, hogy

az olasz frontról a fegyverszünet bejelentésekor épsebben hazajutott.)

A háború végeztével útja szinte törvényszerűen vezetett a Szociáldemokrata Párt felé, amely — szavai szerint — „az egyetlen párt, amelyik szervezettséget mutatott, tényleg ereje volt” ekkor.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után nem habozott felajánlani segítségét az új államnak. Neve ekkor forrt össze elválaszthatatlanul a nemzet történetének e dicső szakával. Rá várt a feladat: újjászervezni, pontosabban szólva inkább megteremteni a proletárállam hadseregét, felvenni a harcot az imperialista, sovinszta ellenséges államok haderejével, katonai téren is megerősíteni a proletárdiktatúra hatalmát, nemzetközi tekintélyét. A dicsőséges északi hadjárat nyitó harcainak sora a Salgótarjánért vívott küzdelmekkel indult meg. Intézkedései révén (mint azt a megyetörténet kötetéből is ismerjük) a Vörös Hadsereg egységei a fegyverbe hívt munkásokkal és bányászokkal együtt megvédték a várost és ellentámadásba lendültek.

A Tanácsköztársaság leverését követően bíróság elé állították, börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után újra a Szociáldemokrata Párttal vette fel a kapcsolatot, majd 1926-ban tagja lett a Kommunista Magyarországi Pártjának. Sokat, hasznosat akart tenni, de korai halála kettőtörte a nagyívű pályát.

Hetés Tibor könyvében e sommázottra

fogott, de még így is lenyűgöző életútnak történészi teljességű leírását adja. Történeti, mert a szerző e kor és Stromfeld Aurél életének legjobb ismerői közé tartozik, bizonyítva ezt korábbi műveivel. E monográfiát is számos forrásra támaszkodva, azok között elemzően, biztos kézzel válogatva, számtalan új adat felhasználásával írta meg. Művének legterjedelmesebb fejezete érthetően — az 1918—1919-es időszakot felölelő rész. S talán itt is tudja a legtöbb újat mondani, legtisztábban illusztrálni Stromfeld politikai fejlődésének folyamatát.

Akár szépíró is említhetnénk, Hetés Tibor olyan magabiztosan alkalmazza e történészi módszerek mellett az ismeretterjesztő stílus szép eszközeit is. Valószínű, hogy ennek érdekében hagyta el a jegyzeteket, a források pontos szakmai feltüntetését. (Noha a kötet végére a jól összeállított képanyag mellé egy rövid bibliográfiai áttekintés is elfért volna!) Igyekezik mindvégig hiteles, a szó szoros értelmében emberi képet rajzolni Stromfeldről. Ezért is olyan érdekesek annak magánjellegű nyilatkozatai, feleségéhez írt leveleinek szép sorai. Érződik, hogy Hetés Tibor nemcsak történelmileg tudja pontosan értékelni Stromfeld Aurélt és pályáját, de tiszteli és szereti is. És ezt a tiszteletet, szeretetet kívánja átadni művével-művében az olvasónak. (Zrínyi, 1978.)

SdM

Jobbágy Károly:

Szentendrei búcsú

Az előítélet rossz tanácsadó — a művészetben pedig többszörösen az. Hisz már az alkotás is (de különösen az ítékezés) jórészt szubjektív indítékokból, a szimpátia vagy az ellenérzés nehezen magyarázható mozzanataiból építkezik. Az „előre megfontolt szándék” így csírájában akadályozza meg a tárgyilagos értékelést, végképp kiszorítja az objektivitás lehetőségét.

Mindez mentegetőzés. Annak előrebecsátása, hogy tudatosan teremtem és vállalom az elfogultság látszatát: *Jobbágy Károly* új kötetét nem tudom szenttelenül, leplezetlenül izgalom nélkül kézbe venni. A személyes kapcsolatokon még csak úrrá lehetne a józan megfontolás, de annak tudata, hogy *Jobbágy Károly* — hat kötetrel s a „mesterségbeli tudást” igencsak feltételező két József Attila-díjjal a tarsolyában — méltánytalanul sokat (nyolc évet) várt, hogy ismét megjelenessen, ez eleve lágyabbra, együttérzőbbre hangszereli mondandómat, valamelyest magyarázza s elfogadtatja a *Jobbágy*-versek megkeseredett, kedveszgett hangvételét.

Azt is tudom, hogy az elismerés megléte vagy hiánya — különösen a megjelenés gyakorisága — önmagában nem minősíti, nem rangsorolja a szerzőt, *Jobbágy* esetében azonban e jelzéseknek katartikus értelmük teremtődött; témává, tartalomává módosultak. „Kellek-e én ennek a kornak? / kérдем, s rímeim haldokolnak” — írja a *Régen a vers* befejező soraiaként,

s e kérdés nemcsak visszhangzik az egész kötetben át, válaszra is kényszerít mindenkit, akihez eljut, aki felelősséggel gondolkodik a magyar költészet hogyléte, sorsa felől. Mert lehet egyeseknek könnyedén megmosolyogni a „csupa seb” költőt, legyinteni, hogy „túlérzékeny”, „nem evilágra való” lelki alkat dolgában, és korszerűtlen, ami a verseit illeti. De nem tud egykönnyen megnyugodni az, aki ismeri *Jobbágy* pályaképét, s tudja, hogy negyedszázada „Élet s halál között” így fogalmazott: „Lobogj a messziségbe / Dalolj! Szeress! / Mert élni, csak lánggal égve / szép s érdemes” —; és még másfél évtized sem telt el azóta, hogy ezt írta: „Ha a körmöm tövig kopig le, / akkor is kikapaszkodom. / ha rám is csap kényesek ökle, / akkor is fújom, dalolom”. Ritkán igényel, és soha nem érdemel publicitást a lélek fájdalma, ha csak a privát szférát feszíti, de közöggé válik — azzá kell legyen —, ha éppen a közösség szolgálatában szerzett sebre jajdul, mint *Jobbágy* költészete. Nem közömbös tehát, hogy a régebben „csupa láng, csupa lobogás” költő miért, hogyan lett mára „riadt, lötszárnyú madár”.

„Közéleti költő” — így summázta a sikerek csúcán *Jobbágy* karakterét (s kicsit rangját is) — a „szakma” és a közönség egybehangzó véleménye. „Mély, spontán érzelmi demokratizmus sugárzik verseiből: az együttérés, a segíteni akarás melege és embersége. Tudatosan a világosságot, az érthetőséget tűzi ki célul maga elé, s igyekszik kapcsolatban maradni a népelet problémáival, a tömegek tapasztalat- és élménykincsével” — írta 1968-ban válogatott verseinek ajánló szövege. S *Jobbágy* szándékai azóta mit sem változtak. A fogadtatás lett egyre fanyalgóbb, az irodal-

mi közélet, a kritika unta meg, mondván: a mindennapiság sekélyes témái uralják költészetét, nem gondolkodik intellektuálisan, nem újít elég bátran, megkopott mondandója, formaérzéke. A következetesség erénye fordult ez esetben a visszájára: *Jobbágy* nem tudott — nem is akart — másról és másként szólni, s ez lett — kibontakozásának objektíve is gátja, de még inkább — megítélésének, elismerésének zsákutcája.

Ez hát a megkeseredés forrásvidéke, innen ered nem ritkán cinikus hangja: „En azt hittem, / az értelmes beszéd / jelenti a költészet lényegét, / ...De itt egy új nyelv új törvénye szól / a versformájú zür soraitól”; ezért ritkult meg alkotókedve, lazultak meg kapcsolatai. S hogy az ő reflexiója — „mártírsága”, „remetesége” — éppoly túlzás, mint ahogyan „leírni” is feletébb korai költészetét, azt új kötetének néhány nagyon szép verse igazolja egyértelműen.

Azok, melyekben kilép az „önsajnálató” bűvös körből, nekirugaszkodik felszabadítani eredendő önmagát, s rátalál valós értékeire. Mindenekelőtt a *Vujicsics Tihamér* emlékére írott *Szentendrei búcsú* — a kötet címadó verse — példázza művészetét, nyelvi kultúráját. Megkapó a *Bel canto* című szerelmes vers, s „Az ősz csodái” ciklus, melyben — ha vissza is cseng a rezignált hangulat — a „bóklászó gyönyörűség” hangja dominál. Ide sorolhatnánk az utazások, a „messze tájak” élményéből, üzenetéből fogant versek is, melyek közül a *Föld-dajkáló* nemcsak poétikai értékei miatt emelhető ki, hanem azért is, mert költői bravúr, ahogy a — legtágabb — közösség szolgálatának további szándékát megfogalmazza: „Lesnek a tág ablakszemek... / És hogy ne érje rontás... bomba / a földet / Nézd csak! Hogy remeg! / elbújtatom a kabátomban.”

És túl a szimpátián (melyet patriotákban kelthet az *Újarcú, szelíd szülőföld* című, Balassagyarmatról szóló vers) objektívebb mércével is való értéket jelez egy-egy részlet — például *Mindenszentek* 1928. érzelmi fűtöttsége, nyelvi leleménye. Ebben a versben is jelen van a (kicsit misztifikált) ötvenvalahány esztendő, a fehéredő szakáll, az öregedés nyomasztó tudata, amely csak a jelzett pszichés állapot kísérőjelenségeként fogadható el hiteles gondként; és mégis: a kötetzáró *Hónapok... élet...* című vers éppen az idő múlásának találó megjelenítésével lesz általános érvényű, igaz mondandója.

„Hát én befogom pörös számat, / nem teszek panaszt senkinek” — írja *Jobbágy* „1972” című versében, József Attilára utalva. „Egy kis pihenés kéne még, ... / s kis biztatás, hogy érdemes volt, / ha nem is vittem semmire” — fejezi be ugyanezt a verset. S mit mondhat az olvasó? Nemcsak, hogy érdemes volt, még érdemes is visszafordítani az eredetire József Attila sorait, hisz sokan várják — várjuk — még, hogy *Jobbágy Károly* —, ha a hatvanhoz közeledve, éretten, megfontoltabban is, de — újra vállja: „En nem fogom be pörös számat. / A tudásnak teszek panaszt...” A magyar költészet gazdagszik általa. (*Szép-irodalmi*, 1978.) (csongrády)

Igék és igák

A költő mindig egyedül van, s a költő sosincs egyedül. Mit jelentsen ez a köznelyigazság Bella István új kötetéről szólván? Átlapozva — mint egy életregényt — a költő négy eddig megjelent kötetét, egyetlen kulcszóban foglalhatnók össze a summáját: küzdelem a magánnyal, de olyasformán, ahogy azt Ady értette: „szeretném, ha szeretnének”. Ez a magány az idő előrehaladtával, mint valami kút, egyre mélyül, miközben a versek, mint egy-egy kortyintásnyi víz, lökődnek ki a felszínre, tudatosítva és demonstrálva ezt a magányt, egyszersmind — s ez a költészet nagy paradoxona! — megszüntetve, oldva is azt! Bella István nem gyerekként nyafog, nem nyugösködik, de immár tizenegy éve (ekkor, 1966-ban jelent meg az első kötete: a *Szagatott világ*) közli velünk, hogy a világban baj van, a világban van a baj, s erről nem lehet hallgatni. Elmondja, hogy a történelem elvette az apját, ellopta a gyermekkorát. Ez a jeltelen sírban fekvő apa vissza-visszatér hozzá, testvérévé, gyermekévé fiatalodik az időben. (Két hiány közt, Hagyaték, Halotti beszéd). Nem mitológiai alak ő, de maga a fájdalmas hiány, s az ő hiánya teszi érzékenyebbé a költőfiát a történelem, a LÉT kérdései iránt is. Az elmúlás és a fájdalom állandóan jelenlévő, gondolkodását, rezdüléseit meghatározó komponensek. Jelen vannak még a szerelem másnak talán önfelajtó pillanataiban is (Szeretők, Mégis, Kettős sötétben) Harmincon túl már minden józanabb, hűvösebb, kopárabb. Az előző kötetben (Hetedik kavics) még volt egy ciklus (Balázs versei), amely ha idillt nem is, de valamelyest derűsebb színeket hozott a maga verbális játékosságával. A játékosság maradt, sőt bravúrrá csiszolódott, de a tartalom megtelt sötét színekkel, mélységekkel, utalásokkal. Utalásokkal s nem utánérzésekkel:

„A nagy hamvadások ideje jött el?
Fáradtan gondolok nőkre, versre, itatra
Lehorgasztom fejem, s hagyom közönyösen,
hogy az idő ingem varjakkal kivarrrja”

idézi fel a *Hamvazószerda* című versében Adyt, míg a másikban (Három szál szegfű Reviczkynek) József Attilával felel rá:

„Kivégezték a délibábót
Csak a holnap a szerelem.
Tagadok tótágas-világot:
a jövőre emlékezem.”

Levél, hová is? — kérdi a verscím, s a válasz látlelet egy nemzedékről, egy értelmiségi magatartásformáról, amely az ifjúság lobogása után kihűlve, elbizonytalanodva keresi a helyét. Lehetne ez önkritika is, noha Bella nem annak szánja, s éppen ez ennek az attitűdnek, szemléletnek a gyengéje is. Félreértés ne essék: nem valamiféle kincstári optimizmust kérünk számon. Nincs annak értelme, haszna, nem is a költő dolga. A költészet mindenkor teremtés, s a teremtés gesztusa sosem lehet „pesszimista”. A mindent átvilágító értelmet, a miért kérdéseit is feltevő intellektust kérjük számon; József Attiláét Reviczky. „A világ csak hangulat”-ával szemben. S nem csupán Bella Istvánon, mert ez — így igazságtalan lenne. Mert miért tagadnánk? nem először fordul elő irodalmunk történetében, hogy elindul egy sokat ígérő, nagyot akaró raj, amely hozza a mezők, a páskomok, cséplőgépzúgásos szérúk izes szavait, képeit, hogy a külvárosokban vagy a belvárosi kávéházakban elotthonatlanodva, csak a nosztalgiaiban lejtje fel önmagát. A kint és bent, a múlt és lesz dialektikáját a sehol és soha jajszavai váltják fel. A problémaérzékenység mit sem kopott, de tárgya beszűkült. Nem azt jelenti, hogy személyesebb, intimebb lett (azt is), hanem hogy a világot még mindig a falu léptékével méri, nézi. Így fakad ki a fájdalom és valóban szép sóhajtás Gyűrűfűért (Honfoglalók), az idejekorán elpusztult társakért: Latinovitsért, Szabó Istvánért (L.Z., Márciusi hó). „Mindent kibírhat. Van példa rá elég” — írja az *Ami elmarad* című versében. Nos, szeretnők ezt dacos kihívásnak hallani, holott — tudjuk — nem az. Ebben inkább a sírba fáradt ősök keserű legyintése van: a „majd-csak-lesz-valahogymert-sose-volt-úgy-hogy-valahogy-ne-lett-volna”, s ez pedig a túléléshez (minek a túléléséhez? az életnek?) talán elég, programnak sovány, mert passzív és önfeladó! Felelni is látszik Bella tehetségének lényegével, a címadó versben megfogalmazott szép programjával:

„mindent magammá mondani
minden magamat mondani
mindenkül magam mondani
mindenkív kimondani!”

.....

„mindent magammá mondani
magamat mindenné mondani
mindenkív kimondani
elmondani kimondani!”

Erre a „minden”-kimondásra már rendelkezésre áll az eszköze: a szinte játékosan könnyed nyelvezet, versbeszéd. Képes arra, hogy egyetlen szóval, szóban képeket, asszociációkat rántson össze, rendeljen egymás mellé vagy alá. Nem állítjuk, hogy funkciótlanul él ezzel az eszközzel. Verseinek artiztikuma még akkor is rabul ejti az olvasót, ha a mondanivaló komor színeivel vitája van. Finom és elegáns tusrajzokra emlékeztetők, ahogyan a kínai és japán festők kezelik az ecsetet. A gyászoknak is van pompája és varázsa, de ez mindenkor veszedelmes eszköz. Félő, hogy még nyelvi bravúr sem

menti meg a monotóniától. A LÉT mindig tarka, színes. Az élet élni akar. Gyűrűfű: folyamat. Ha káros, akkor káromkodjon, szorítsa ökolbe a kezét a költő. Ha történelmi szükséglet, akkor fejtsse meg, szabjon egészséges modellt, irányt neki. Váltsa meg, akarja megváltani — de az élőket, ne a temetőbe „menetelőket”. Különben az üzenete nem jut el sehová, pusztába kiáltott szó lesz, motyogás a magány sötétjében. Márpedig mi megszoktuk, hogy — ha késve is, de — odafigyelünk a költőinkre. Nem mindig harci riadót várunk, s nem is wurlitzerzenét a sör mellé, de eligazító szót, amely segít megérteni önmagunkat, a világot — igen! Bella István bízson azokban, akik ezt várják tőle, s oldódni fog a magány görce, hisz nincs egyedül sem kétségeivel, sem fájdalommal: mondja hát magát mindenkív!

Horpácsi Sándor

Nagy Gáspár:

Halántékdob

Nagy Gáspár első verseskötetét eltérő értékeléseket tartalmazó, ám a megnyilvánuló rokonszenvenben egységes kritika fogadta. Elhangzott, hogy lírája a magyar költészet látomásos-szimbolikus vonulatába tartozik, s, hogy (ebben a dologban érte dicséret is, elmarasztalás is) Nagy László költészetének erős hatását mutatja. Erről maga is vallott: „Ösztönösen azokra figyelek, akik azt bizonyítják, hogy a költészet gerincek kopogtatása, s nem hiszik, hogy a gesesvári és szárszói tragédia mindegy lenne az anyaföldnek”.

Második, *Halántékdob* című gyűjteménye Nagy Gáspár lírájának folyamatosságáról — és folyamatos fejlődéséről — beszél. Egyébként is, mintha minden verse egy abba-hagyhatatlan dialógus részlete lenne. A párbeszéd az ajánlások révén válik konkrétabbá: az első kötetben Nagy Lászlótól Lázár Ervínig, Kondor Bélától Kósa Ferencig változnak a partnerek, akikhez — saját magának, mindannyiunknak szánt — szavait címezi. Az új gyűjtemény, amelyben alig csökken az ajánlások száma, abból a szempontból is folyamatosságot jelent, hogy nem csökken a költő társadalmi érzékenysége, emberi, művészi felelősségérzete. Csakhogy, amíg korábban inkább kamaszos kihívásról volt szó, most az ellentétes jelenségek, folyamatok egyre józanabb felmérésére, ütköztetésére tevődik át a hangsúly. Ezt a hangsúlyeltolódást, többek között az teszi lehetővé, hogy az irodalmi inspirációkhoz egyre többet tud hozzáadni saját specifikus élményvilágából. Tárguló körökben sorakoznak a lépések, amelyek az újból és újból felbukkanó gyermekkori emlékeket járják körül, és szaporodnak a világ olyan jelenségei, amelyeket csak ő, a kamaszból férfivá váló költő fedezhet fel: „Kit egy reggelen magára / vesz a tenger az kutatni kezdi a / mélységeket” (Zátonyok).

A kötet ciklusai sajátos érzelmi-szellemi logika szerint követik egymást. A *Földszoros* versei a gyermekkor zárt, tiszta világából indulnak, hogy eljussanak a kamaszévék első eszméléséig, az „elbújni többé Isten elől / és lányok elől többé.. / többé már nem lehet” felfedezéséig. A ciklus utolsó versei, a *Zöldell a fű*, a *Legvégül*, a születés, kinyílás időbeli élményéhez az egyéni élet végességének és a lét időtlenségének érzetét társítják.

A *Kinyílni becsukódn*i ciklus darabjait szintén alapvetően jellemzi az időbeliség és időn kívüliség dialektikája. A versek Nagy Gáspár „rokonszenveit” vázolják fel Krúdy Gyulától Kormos Istvánig, Weöres Sándortól Jékely Zoltánig, Rimbaud-tól Saint-

Exuperyig. Mit emel ki, mutat meg az irodalmi élményből a költő — s ióként: mit tesz hozzá, saját létélményéből —, ezek a kérdések fogalmazódnak meg az olvasóban. Más-keppen: többé válik-e, s mitől lesz több a vers stílyakorlatnál, a hommage milyen sajátos, az ihlető irodalmi műtől, alakétól eltérő nyelvi eszközökkel fogalmazódik meg?

A Rimbaud sűgja, a Bölcsődal Perzsiából (Sütő Andrásnak), a Világteremtő (Huszárik Zoltán A piacere című filmjéhez) típusú versek a forma erejével, érzékletes képi világukkal, a különböző stílus elemekkel együtt eltérő idősíkokat egyesítenek, s ezzel az ihlető és ihletett mű időbeli-térbeli érvényességét egyaránt kitágítják.

Ha már a nyelvi eszközökről van szó, meg kell említeni az ilyen telitalálatokat: „minta innen már / nem te volnál csak ez a / négy-szögletű fehér hómező / véred előtt eszméid tavaszi / lucskával” (Utolsó hómező), de azokat a direkt megfogalmazásokat, általánosításokat is, amiket sem kép, sem hangalak, sem ritmika nem hitelesít: „ki vadakra ló / az rám is lóhet / egyszor” (Őszi vers), „mert nem meghalni nehéz / hanem élni mert...” (Pár sor). Képhalmozás-zavar is előfordul: „ótvár-avar / között rettek / az ősz szigonyán” (Őszi vers). „Testem legvégül földdé fogalmazódik / akár a lováké ideges vonatké” (Legvégül).

A kötet értékét természetesen nem ez az utóbb jelzett néhány hiányosság szabja meg. Sokkal inkább a *Térkép* és a *Szaltószabadság* című ciklusok versei. A szerelem lehetőségeit, szerepét, a „roncsidő” fenyegetésében élő ember létében betöltött szerepét boncolgató versek. A szerelem egyszer mint az al-bérletek, homályos termek, szűk könyvtárszobák falai között életet, menedéket adó testi-emocionális kapcsolatot jelentkezik (*Térkép, kiterítve*), amely egyaránt jelent feloldó-dást és kiszolgáltatottságot: „már nincs többé szó, csak / árva hangok / meg nagyon árva, lakatlan / reggelsziget”. (Lebegve már). Más-szor, mint a föld valamennyi szerelme közül csak két, mással fölcsereíthetetlen ember között létrejöheto, teljes kapcsolat (Éji sóhaj).

A kiteljesítő, az élményeket a legtágabb összefüggésbe helyező ciklus a *Szaltószab-*

adság. Itt fogalmazódik meg, hogy „a haza nemcsak határos / végtelen de elcsuklasi övezet / is, vér is, szerelem is” (Arcom országútjain), ahol egyaránt szembe kell nézni a történelmi örökséggel s az egyéni indíttatással, a szerelem lehetőségeivel és az elidegenedés veszélyével, a szabadsággal — és a szaltószabadsággal is. Nem valamiféle egzisztencialista tételtől, hanem egy felelős költő gondolkodásáról van itt szó. Olyan költőről, aki így fogalmaz — innen a kötet címe is —: „minden igaz költő halápték / hatalmasoknak csupán csak játék / de a csönd is hatalmas kattan / de a zsámoly sohasem térdeletlen” (Csak nézem Olga Korbutoot.)

A nem hibátlan, de mindenképpen fejlődést, a korábbinál is következetesebb költői magatartást mutató kötet utolsó sorai az el-lentinondások felismeréséről és vállalásáról, a közösséggel való azonosulásról beszélnek: „te ország / te zsebregyűrt kéklő diáksapkaroncs átvert / madarak kalickája, édes hazája, / temetőben halottak szívzöreje, / kontinensnyi álmok vesztőhelye, / őriz meg magadnak, / mint szúrós növényét a kert.” Szép kötetzárás — méltó eszközökkel.

(Magvető, 1978.)

P. Szabó Ernő

János Manga:

Z minulosti Venarcu

A Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének kiadványaként jelent meg Manga Jánosnak, a nemrég elhunyt kiváló néprajzosnak tollából Z minulosti Venarcu (Vanyarc múltjából) című monográfiája. Ez a könyv része annak a sorozatnak, amelynek I. kötete „A magyarországi szlovákok néprajza” címen 1975-ben látott napvilágot és több kötete áll kiadás alatt. Manga János,

a balassagyarmati Palóc Múzeum egykori igazgatója a magyarországi szlovákok néprajzának egyik legkiválóbb ismerője volt, vanyarci kutatásait az ötvenes években végezte. Könyvének bevezetőjében többek között megállapítja, hogy ez a munka a vanyarci gyűjtésnek csak vázlatát nyújtja, csupán tájékoztató ismereteket közöl a község újratelepítéséről, gazdasági életéről, népviseletéről, szokásairól és népdalairól, s nem tartalmazza például a termelőszövetkezetek megalakítása után beállt változásokat.

Levétári anyagok, bírósági jegyzőkönyvek, urbáriumok és más források adatai alapján megállapítja például, hogy a vizsgált lakosság a török pusztítás után mintegy 150 évvel, a XVIII. század első felében Nógrád megye északi részéből érkezett telepesek utódai. A váci egyházmegye 1760. december 16-án készült jegyzőkönyvéből kideríti, hogy a községben 600 evangélikus és 62 katolikus vallású él, akik szlovákul és magyarul beszélnek, s akik közül az evangélikus vallásúak a szlovákok. Az 1798-as kanonika vizitáció szerint viszont a község lélekszáma már 909 fő, ebből az evangélikusok száma 656 fő, a katolikusoké 253 fő — vagyis a nem szlovák római katolikusok száma jelentősen emelkedett. Közli a Vanyarc lakosságának hajdani élet-körülményeire utaló 1771. február 25-én kelt urbáriumot, amely 9 pontba foglalta a jobbágyok jogait és kötelezéseit, a melléklet pedig felsorolja a földesurak, jobbágyok és zsellérek neveit.

Az anyagi kultúrát, ismertette első helyen szól a házról és a berendezésről, megállapítva, hogy a színhagyomány még őrzi az emlékeket az első telepesek építkezésmódjairól (az első lakóházak fából készültek). A továbbiakban figyelemmel kíséri az építkezési mód változásait és azzal együtt a belső berendezés változásait.

Az állattenyésztéssel és földműveléssel hiteles dokumentumok alapján a könyv harmadik fejezete foglalkozik — a XVIII. század elejétől a termelőszövetkezet 1961-ben történt megalakulásáig —, s rövidebb önálló fejezet szól a méhészkedésről és mézszégetésről.

A háromrészes sziráki anyakönyv feljegyzéseket és illusztrációkat őriz a környéken élő szlovákok XVIII. század eleji viseletéről. Ennek segítségével a szerző áttekintést nyújt a vanyarci szlovákok népviseletéről, a kutatási időszakig bezáróan. Ezzel foglalkozik a könyv ötödik, „Népviselet” című fejezete.

A további három fejezet a község hiedelem-és szokáshagyományairól szól; előbb a családi, majd az évnegyedes szokásokról nyújt értékes tájékoztatást. (A szerző megállapítja, hogy a közölt szokások a negyvenes évekig még elevenen éltek, az adatfelvétel idején a fiatalabbak is ismerték azokat, de már szorosan nem kötődtek hozzájuk.)

A könyv kilencedik fejezete az akkor 81 éves Tuska János vanyarci lakos visszaemlékezéseit tartalmazza — színes képekben beszél a község múltjáról, életmódjáról, viseletéről, a község lakóinak kapcsolatairól és életéről.

Az utolsó fejezet a község zenei életével, dalkultúrájával foglalkozik. A vanyarci lakosok az adatfelvétel idején még igen gazdag dallamvilágot őriztek, több balladájuk őrzi a törökvilág emlékeit, az archaikus dallamok közt gyakori a katonatéma, a verbuválás. A szerző a Vanyarcon összegyűjtött szlovák népdalokból válogatott 75 dallamot közöl. Ezek mellett rövid utalást találunk a dallam eredetére, illetve arra, hogy milyen alkalommal énekelték azt.

Manga János könyve, ha nem is nyújt átfogó ismereteket Vanyarc község életmódjáról, anyagi és szellemi kultúrájáról, nagymértékben hozzájárul a magyarországi szlovákok megismeréséhez. (Tankönyvkiadó, 1978.)

Lami István

